

وقوع بحرانهای سیاسی- اجتماعی و اثرات آن بر درآمد حاصل از گردشگری نمونه موردی: کشورهای ایران، ترکیه، مصر

ایرج تیموری^۱: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

چکیده

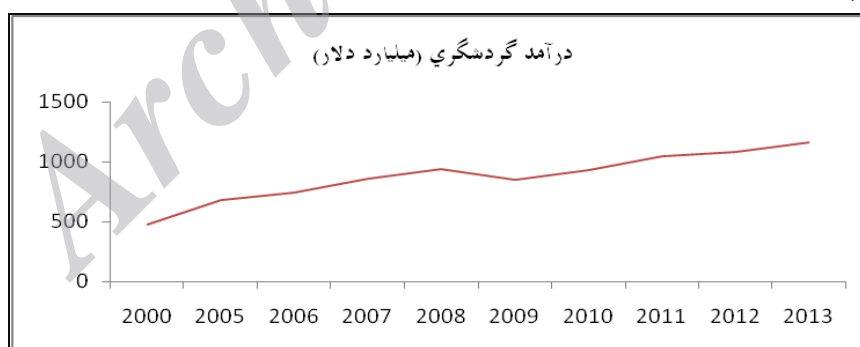
امروزه اهمیت اقتصادی و اشتغال‌زایی گردشگری چنان مهم می‌باشد که می‌تواند به عنوان موتور اقتصادی هر کشوری تلقی شود. گردشگری مزایای فراوانی دارد و می‌تواند به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع برای اشتغال‌زایی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و محلی مطرح باشد. پایداری درآمد گردشگری مسأله مهمی است و یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در پایداری گردشگری امنیت می‌باشد. هدف اصلی این مقاله مطالعه و بررسی اثر ناآرامی‌های سیاسی- اجتماعی بر روند تغییرات درآمدی گردشگری در طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۲ برای کشورهای ایران، ترکیه و مصر است. برای این منظور متغیرهای تولید ناخالص داخلی، شاخص بهای مصرف‌کننده و وقوع بحران‌های سیاسی در طی دوره زمانی مورد مطالعه، مورد استفاده قرار گرفتند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش رگرسیون خطی چند متغیره در قالب تحلیل سری زمانی استفاده شد. مقایسه درآمد گردشگری بین سه کشور ایران، ترکیه و مصر نشان می‌دهد که اهمیت اقتصادی و اشتغال‌زایی گردشگری برای کشورهای ترکیه و مصر در مقایسه با ایران خیلی زیاد می‌باشد. نتیجه بدست آمده از آزمون دورین- واتسن نشان می‌دهد سری‌های زمانی فاقد خود همبستگی می‌باشند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که در کشور ترکیه و مصر درآمد گردشگری تحت تأثیر بحران و ناآرامی‌های سیاسی- اجتماعی می‌باشد و در دوره‌های وقوع چنین بحران‌هایی از درآمد گردشگری این کشورها کاسته شده است. این در حالی است بخاطر شرایط خاص سیاسی در ایران مهم‌ترین عامل اثرگذار بر کاهش درآمد گردشگری شاخص بهای مصرف‌کننده می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، ناآرامی‌های سیاسی- اجتماعی، رگرسیون خطی چند متغیره، امنیت گردشگری.

^۱ نویسنده مسئول: iraj-teymuri@tabrizu.ac.ir، ۰۹۱۴۴۵۱۸۲۳۰

بیان مسأله:

امروزه گردشگری می‌تواند به عنوان موتور اقتصادی هر کشوری تلقی گردد. گردشگری با دارا بودن مزایای فراوان به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع برای اشتغال‌زایی مطرح است (Atan et al, 2012:952; Sariisik et al 2011:1014) و زمینه‌های تعاملات اجتماعی و فرهنگی را بین کشورهای جهان حاصل می‌سازد. یکی از مسائل مهم در ارتباط با توسعه گردشگری؛ پایداری این صنعت می‌باشد. پایداری گردشگری ابعاد مختلفی دارد که می‌توان به بعد اجتماعی- اقتصادی و زیست‌محیطی آن اشاره کرد. ولی رکن اساسی برای حضور گردشگر در مقصدهای گردشگری به امنیت گردشگران در آن مقصد بستگی دارد، در واقع گردشگران ترجیح می‌دهند به مقاصد سفر کنند که امنیت آنها در آن محل تضمین شده باشد. بنابراین توسعه پایدار گردشگری می‌تواند پایداری درآمدی این صنعت را فراهم ساخته و موتور محرکی برای توسعه‌های جانبی و آتی باشد. بنابراین توسعه صنعت گردشگری در وهله‌ی اول نیازمند امنیت است. امنیت ابعاد مختلفی دارد و در برگیرنده امنیت روانی، سیاسی، ساختاری، حقوقی، فردی، اجتماعی، اقتصادی و... می‌شود. پایداری و ناپایداری امنیت در سطح ملی به وقوع بحران‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، طبیعی در داخل و خارج از یک کشور بستگی دارد. وقوع بحران‌های نظیر جنگ، تروریسم، انقلاب‌ها و شورش‌ها و اعتراضات خیابانی در مقاصد گردشگری از جمله عواملی هستند که تأثیر منفی در نگرش گردشگران برای حضور در آن مقصد را بدنبال دارند. صنعت گردشگری کشورهای خاورمیانه با وجود داشتن جاذبه‌های مختلف گردشگری همیشه به خاطر وقوع بحران‌های مختلف و عدم وجود امنیت ضرر و آسیب می‌بیند. در بین کشورهای خاورمیانه سه کشور ایران، ترکیه و مصر نمونه‌های بارز هم از حیث برخورداری از جاذبه‌های متعدد گردشگری و هم آسیب پذیر بودن بخاطر وقوع نامنی نمونه‌های بارزی هستند. بر طبق داده‌های سازمان جهانی تجارت سهم کشورهای خاورمیانه از کل گردشگران جهان در حدود ۵۱/۶ میلیون نفر یعنی ۴/۷۴ درصد از کل گردشگران بوده است (World bank, 2013) درآمد حاصل از گردشگری در سال ۲۰۰۰ تقریباً معادل ۴۷۵ میلیون دلار بوده است که این رقم در سال ۲۰۱۳ به رقمی معادل ۱۱۵۹ میلیارد دلار بوده است. (شکل شماره ۱). بر پایه داده‌های سازمان تجارت جهانی (WTO¹) درآمد حاصله از گردشگران خارجی در ترکیه برای سال ۲۰۱۲ به ۳۲/۲۴۹ میلیارد دلار رسیده است. درآمد حاصل از گردشگری برای کشور مصر نیز در سال ۲۰۰۹ به حدود ۱۱ میلیارد دلار رسیده است، پس از وقوع انقلاب مصر و سقوط دولت حسنی مبارک این رقم کمتر شده است. برای کشور ایران نیز درآمد حاصل از گردشگری در سال ۲۰۱۰ به ۲/۲۵۹ میلیارد دلار گزارش شده است (UNWTO, 2014).

شکل ۱- نمودار روند تغییرات درآمد حاصل از گردشگری در جهان - منبع: World bank, 2013

روند درآمد گردشگری می‌تواند با عوامل و بحران‌های مختلفی تغییر یابد که می‌توان از بحران‌های طبیعی نظیر سیل، زلزله، سونامی؛ بحران‌های سیاسی؛ نظیر جنگ، ترور، انقلاب‌ها و... بحران‌های اقتصادی در مبداء و مقصد گردشگری به عنوان عوامل اثرگذار بر روند تغییرات درآمد گردشگری یاد کرد. جمع‌آوری و تحلیل اثر همه بحرانها و عوامل بر درآمد گردشگری کاری دشوار و سخت می‌باشد، ولی می‌توان اثر برخی بحرانهای حاد و چشمگیر را در درآمد گردشگری ردیابی کرد. این مقاله

¹. World Trade Organization

قصد دارد تا به بررسی روند تغییرات درآمدی گردشگری با تحلیل سری‌های زمانی پرداخته و اثرات بحرانهای سیاسی و اجتماعی بر روی گردشگری را مورد بررسی قرار دهد. سؤال و فرضیه تحقیق به صورت زیر می‌باشد:

- آیا بین بحرانهای سیاسی و کاهش درآمد گردشگری در کشورهای مورد مطالعه (ایران، ترکیه و مصر) رابطه وجود دارد؟
- بین کاهش درآمد گردشگری و وقوع ناامنی در کشورهای مورد مطالعه رابطه وجود دارد.

پیشینه تحقیق:

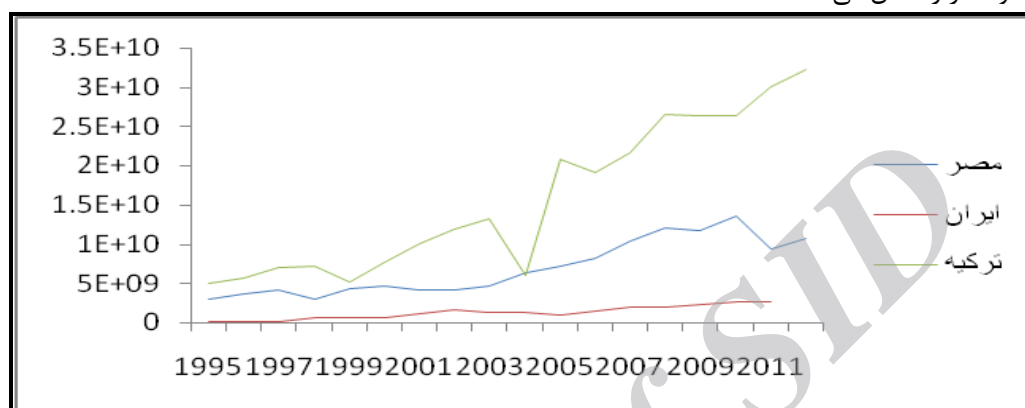
در این تحقیق به بررسی مطالعاتی خواهیم پرداخت که صرفاً در ارتباط با موضوع امنیت و عوامل اثرگذار بر گردشگری باشند. از جمله این تحقیقات می‌توان به مطالعات زیر اشاره کرد: اکبری و ابونوری (۱۳۹۳) نشان داده‌اند که مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جذب گردشگران خارجی در ایران، امکانات زیرساختی کشور، پتانسیل‌های تاریخی-مذهبی و طبیعی کشور و در رتبه بعدی شرایط سیاسی-اقتصادی کشور می‌باشد. محرابی و همکاران (۱۳۹۱) نیز در تحقیقی به بررسی موانع توسعه گردشگری در جمهوری اسلامی ایران پرداخته و نشان داده‌اند که هفت عامل ساختاری و اصلی ۱- عامل زیربنایی ۲- عامل سیاسی ۳- عامل فرهنگی ۴- عامل دولتی ۵- عامل انسانی ۶- عامل مدیریتی و ۷- عامل اقتصادی؛ به عنوان موانع اصلی توسعه گردشگری در ایران مطرح می‌باشند. نتایج تحقیق سعیدی و همکاران (۱۳۹۱) نشان می‌دهد که مانع اساسی توسعه گردشگری در کشور نبود زیرساخت‌های فیزیکی و موانع فرهنگی می‌باشد. نتیجه تحقیق صیدائی و هدایتی مقدم (۱۳۸۹) نیز نشان می‌دهد که بروز هر گونه خشونت در سطوح مختلف جامعه اثرات منفی بر توسعه گردشگری بر جای می‌گذارد. از نظر حبیبی و عباسی‌نژاد (۱۳۸۴) بیشترین تأثیر بر تقاضای گردشگری را متغیرهای درآمد سرانه و قیمت‌های نسبی در ایران دارد. از نظر علی‌رضا و جاوید (۲۰۱۳) رابطه مستقیم بین حملات تروریستی و کاهش گردشگری در پاکستان وجود دارد. آرنا و لئون (۲۰۰۸) نیز پس از مطالعه‌ی اثر حمله تروریستی یازدهم سپتامبر بر گردشگری جزایر قناری به این نتیجه رسیده‌اند که حمله یازدهم سپتامبر شوک بزرگی را بر گردشگری در این منطقه وارد کرده است (Arana et al, 2008). گودریچ (۲۰۰۲) نیز در مطالعه‌ی تحت عنوان حمله یازدهم سپتامبر: اثر و واکنش فوری آن بر صنعت توریسم و حمل و نقل در آمریکا، نشان می‌دهد که بعد از حمله مسافرت‌های هوایی ۵۰ درصد کاهش یافته است. سونمز نیز در مطالعه‌ی تحت عنوان گردشگری، توریسم و بی‌ثباتی سیاسی به مطالعه و بررسی اثرات تروریسم، بی‌ثباتی سیاسی پرداخته است (Sonmez, 1998). بطور خلاصه می‌توان گفت عوامل متعددی در توسعه و شکوفایی گردشگری نقش دارند بررسی ادبیات تحقیق نشان می‌دهد که جنگ (محمدزاده و همکاران، ۲۰۱۰)، درآمد سرانه و قیمت‌های نسبی (حبیبی و همکاران، ۲۰۰۵) توریسم (Ali Raza et al, 2013)، نرخ تورم و مسایل زیست محیطی (امین‌رشتی و همکاران، ۲۰۱۱)، درآمدهای نفتی و دولت (لطفی و همکاران، ۱۳۸۹)، امنیت (صیدائی و همکاران، ۱۳۹۰)، تولید ناخالص ملی و نرخ ارز حقیقی (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱)، تولید ناخالص داخلی، شاخص هریتیج و درآمد سرانه (فلیحی و همکاران، ۱۳۹۲)، هزینه سفر در مقصد (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۱)، احساس رضایت (هزار جریبی و همکاران، ۱۳۸۹)، از جمله عواملی مهمی هستند که در افزایش یا کاهش تعداد گردشگران وارده به یک کشور نقش دارند. همه این عوامل می‌تواند به عنوان متغیر اثرگذار بر درآمد گردشگری مد نظر قرار گرفته و در تحلیل آورده شوند. ولی بخاطر تفاوت‌ها در نشر آمارهای مربوط به گردشگری و عدم دسترسی یکسان به این آمارها در هر سه کشور در این تحقیق صرفاً به متغیرهایی اکتفا شد که در هر سه کشور قابل دسترس بوده و موجود باشند. در این مطالعه از سه متغیر *CPI*، *GDP* (شاخص بهای مصرف کننده)^۱ و رخدادهای سیاسی در کشور برای برآورد و تخمین درآمد حاصل از گردشگری استفاده خواهد شد.

روش تحقیق:

با توجه به فرضیه تحقیق «بین کاهش درآمد گردشگری و وقوع ناامنی در کشورهای ایران، ترکیه و مصر رابطه وجود دارد» متغیر وابسته تحقیق؛ درآمد حاصل از گردشگری و متغیرهای مستقل شامل داده‌های مربوط به *GDP*، *CPI* و وقوع بحران و ناامنی در طی سالهای ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۲ در نظر گرفته شد. علت انتخاب این داده‌ها و دوره زمانی از یک طرف در دسترس بودن آمار و داده‌ها برای سه کشور ایران، ترکیه و مصر و از طرف دیگر گسترش فزاینده توریسم و گردشگری در جهان به عنوان

^۱. Consumer Price Index

آلترناتیوی مناسب برای توسعه از دهه ۱۹۹۰ به بعد می‌باشد. متأسفانه استفاده از داده‌های متعدد برای هر سه کشور بطور همزمان مقدور نبود. دلیل این امر بخاطر عدم انتشار داده‌ها بطور یکسان در هر سه کشور می‌باشد. از همین رو انتخاب متغیرها و داده‌ها محدود می‌شود به حداقل داده‌های که در هر سه کشور با کیفیت مشابه وجود دارند. داده‌های کیفی تحقیق نیز با مطالعه اسنادی و فیش‌برداری از منابع خبری استخراج شده است که خلاصه‌ای از تحولات و رویدادهای سیاسی و حوادث طبیعی و انسانی مهم در این کشورها و خاورمیانه و جهان می‌باشد. البته از حوادث جهان و خاورمیانه تنها به حوادث و رویدادهای که اثر جهانی داشته‌اند، اشاره شده است. شکل شماره ۲ مقایسه‌ای از روند تغییرات درآمد گردشگری در سه کشور ایران، ترکیه و مصر را نشان می‌دهد.

شکل ۲- نمودار مقایسه درآمد گردشگری در سه کشور ایران، ترکیه و مصر ۲۰۱۲-۱۹۹۵^۱ - مأخذ: World bank, 2013

بر اساس شکل ۲ گرچه روند درآمد گردشگری حالت افزایشی دارد ولی این روند در سالهای ۱۹۹۹، ۲۰۰۴، ۲۰۰۶ و ۲۰۱۰ با سقوط و کاهش ناگهانی روبرو بوده است. همانطوری که نمودار ۲ نیز نشان می‌دهد گرچه درآمد گردشگری در ایران در مقایسه با کشور مصر و ترکیه چندان زیاد نمی‌باشد ولی این روند از سال ۱۹۹۶ روندی افزایشی داشته و در طی سالهای ۱۹۹۸ کاهش محسوسی را داشته است که تا سال ۲۰۰۲ این روند حالت افزایشی داشته است. اما در طی سالهای بعد روند کاهشی بخود گرفته که تا سال ۲۰۰۵ این روند همچنان ادامه داشته است و در سال ۲۰۰۵ به پایین‌ترین حد خود رسیده اما بعد از سال ۲۰۰۵ مجدداً روند افزایشی به خود گرفته ولی بعد از سال ۲۰۱۰ این روند به روند کاهشی تبدیل شده است. بر طبق شکل ۲ روند درآمدزایی گردشگری در مصر نیز حالت افزایشی داشته است، ولی در طی سالهای ۱۹۹۸ با کاهش روبرو شده است که بعد از سال ۱۹۹۹ مجدداً حالت افزایشی به خود گرفته و در طی سالهای ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۳ روند ثابتی بخود گرفته است و پس از این سال مجدداً با افزایش روبرو بوده که نهایتاً در سال ۲۰۰۹ با یک افت نسبی مواجه می‌شود، اما در سال ۲۰۱۱ این روند با کاهش روبرو شده است. برای اینکه بتوان قضاوت درستی از اثرات امنیت سیاسی- اجتماعی و بحرانهای منطقه‌ای بر روی درآمد گردشگری داشته باشیم با مطالعه اسناد مربوط به تحولات جهان در طی دو دهه اخیر (۱۹۹۰ تا ۲۰۱۴) نتایج بدست آمده را در جدول شماره ۱ بطور خلاصه ارائه شده است. ریشه یابی وقوع بحرانها سبب شد تا برای مطالعه بحرانها سال ۱۹۹۰ را به عنوان سال پایه در نظر بگیریم؛ در واقع پس از سال ۱۹۹۰ و بعد از فروپاشی شوروی نظم نوین جهانی در حال شکل‌گیری می‌باشد. بررسی روند درآمد گردشگری در کشور ترکیه نشان می‌دهد که کاهش درآمد گردشگری در این کشور در طی سال ۱۹۹۹ با حوادث زلزله در ازمیر، دستگیری اوجالان، گروگان‌گیری دیپلمات‌های ترکیه توسط کردها، در سال ۲۰۰۴ با بمب گذاریها در استانبول، ناآرامی‌های داخل عراق، سونامی اندونزی، انقلاب مخملی در اوکراین و گرجستان، در سال ۲۰۰۶ با ترور روزنامه نگار آمریکائی، جنگ سی و سه روزه در لبنان و در سال ۲۰۱۱ با زلزله وان، اعتراض مسلمانان بخاطر توهین به قرآن مجید، بحران در سوریه همزمانی داشته است. همینطور دوره‌های کاهش درآمد گردشگری در کشور مصر با حمله تروریستی به گردشگران در سال ۱۹۹۷ و در سال ۲۰۱۱ با انقلاب و ناآرامی‌های مصر همزمانی دارد. کاهش

^۱ - چون ارقام درآمد گردشگری خیلی بزرگ هستند بهمین خاطر ارقام بصورت توانی نشان داده می‌شود. مثلاً 3.5 E+10 معادل رقم ۳۵ میلیارد دلار می‌باشد.

درآمد گردشگری در ایران نیز در طی سالهای ۱۹۹۸-۱۹۹۹ با تحولات ۱۳۷۷، در سال ۲۰۰۵ تهدیدات آمریکا علیه ایران از سال ۲۰۰۹ به بعد با فتنه سال ۱۳۸۸ و تحریم ایران همزمانی دارد.

جدول ۱- خلاصه ای از حوادث و رویدادهای مهم در طی سالهای ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۳

سال	کشور		
	ترکیه	مصر	ایران
۱۹۹۴	سقوط هواپیما بوئینگ پرواز ۴۰۰ و کشته شدن ۵۴ نفر- بمباران کردهای شمال عراق	انفجار انبار سوخت و کشته شدن ۴۰۰ نفر	بمب گذاری در آستان قدس- سقوط هواپیمای فوکر تهران اصفهان
۱۹۹۵-۱۹۹۷	سقوط هواپیمای وسیه در ترکیه	بمب گذاری انتحاری در سفارت مصر در اسلام آباد، حمله تروریستی به گردشگران و کشته شدن ۶۲ نفر در معبد لوخور	سقوط هواپیما C-۱۴۰ و کشته شدن ۱۸ نفر، سقوط هواپیمای نظامی و شهادت ۸۰ نفر- تحریم ایران توسط آمریکا
۱۹۹۸	، هواپیما ربانی در کردها		بحران خلع سلاحهای کشتار جمعی در عراق و بمباران عراق توسط نیروهای امریکائی و انگلیسی- جنگ در کوزوو
۱۹۹۹	زلزله دز دوزجه و ازمیر، دستگیری اوجالان، گروگان گیری در سفارت ترکیه توسط کردها	سقوط پرواز نیویورک به مقصا قاهره	حمله نیروهای متحد ناتو به یوگسلاوی و تسلیم میلوشویچ- بحران سیاسی در کابینه یلتسین رئیس جمهور وقت روسیه - بمب گذاریهای سریالی در مسکو
۲۰۰۰	انفجار بمب در دفتر حزب ناسیونالیست ترکیه توسط حزب کمونیست - تحویل محمت علی اجا به ترکیه		انفجار بمب در ناوگان نیروی دریای امریکا در یمن- جنون گاوی در اروپا- انتفاضه دوم مردم مظلوم فلسطین- غرق شدن زیر دریایی کورسک- حمله به ساختمان M16 توسط موشک ساخت روسیه- عقب نشینی رژیم غاصب اسرائیل از جنوب لبنان
۲۰۰۱	-	-	- انفجار مجسمه های بودا در افغانستان ، حمله ۱۱ سپتامبر- بیانیه جورج بوش برای جنگ بر علیه تروریسم ، حمله آمریکا به افغانستان- سقوط فضاپیمای میر به اقیانوس آرام - سازمان همکاری شانگهای-
۲۰۰۲	-	کشته شدن ۳۷۰ نفر بر اثر حادثه آتش سوزی قطار	تحریم کالاها و محصولات آمریکائی - سقوط هواپیمای توپولوف و کشته شدن ۱۱۹ نفر - زلزله در غرب ایران و کشته شدن ۲۶۱ نفر
۲۰۰۳	بمب گذاریهای در استانبول و تخریب ساختمان مرکزی بانک AS و دفتر مرکز HSBC	-	حمله به عراق توسط آمریکا و انگلیس - اعتراضهای خیابانی در سرتاسر جهان بر علیه جنگ در عراق- انقلاب رنگی در گرجستان
۲۰۰۴	-	سقوط هواپیما در دریای سرخ	حذف تحریم های لیبی- وضع حالت فوق العاده در عراق و حمله نیروهای آمریکائی به فلوجه - سونامی در اندونزی- وقوع انقلاب نارنجی در اکراین
۲۰۰۵	-	انجار بمب در شرم الشيخ و کشته شدن ۸۸ نفر- فرمان حسنی مبارک بر برگزاری انتخابات با شرکت کاندیداهای مختلف	تولد یو تیوب - توفان کاترینا در جنوب شرق آمریکا- توفان ریتا در آمریکا- تهدیدات آمریکا علیه ایران

۲۰۰۶	ترور ژورنالیستهای آمریکائی	-	بیانیه وزیران امور خارجه کشورهای انگلیس ، فرانسه و آلمان در ارتباط با به بن بست رسیدن مذاکرات هسته ای- ارجاع پرونده هسته ای ایران به شورای امنیت - دستیابی ایران به فن آوری غنی سازی اورانیوم و بومی شدن این تکنولوژی- کنفرانس بین المللی بازبینی هولوکاست	شکل گیری جمهوری مونتنه گرو- کشف حمله تروریستی به هواپیمای مسافربری در انگلیس - جنگ سی و سه روز حزب الله لبنان با رژیم غاصب اسرائیل-
۲۰۰۷	ترور ژورنالیست ارمنی در مقابل دفتر روزنامه - اعتراضات خیابانی -	-	دستگیری سربازان نیروی دریایی انگلیس توسط گارد ساحلی ایران- تحریم بانکهای ایران -	توفان در انگلیس و اروپا- تورنادو در ایالتهای جنوبی آمریکا
۲۰۰۸	-	-	ضبط دارایی های ایران به بهانه تحریم در کشور سوئیس- قطع معاملات ارزی بانک دوپچ آلمان با ایران - صدور قطعنامه ۱۸۰۳ شورای امنیت علیه ایران	اعلام استقلال کوزوو- جنگ در غزه و حمله نیروهای اشغالگر اسرائیل به نوار غزه و کشتار مردم بی دفاع غزه - جنگ در اوستیا
۲۰۰۹	گشایش مرز ترکیه با ارمنستان	-	فتنه سال ۸۸ بعد از انتخابات ریاست جمهوری- ترور و شهادت مظلومانه دانشمندان هسته ای ایران	توفان در ایالتهای جنوبی آمریکا- رکود اقتصادی آمریکا- بحران اقتصادی در جهان ورشکستگی بانکهای اروپا- بحران اقتصادی در یونان ، اسپانیا
۲۰۱۰	-	-	تحریم بنزین - گران شدن سوخت و شهمیه بندی	پایان عملیات نظامی در عراق- سقوط هواپیما لهستان و کشته شدن رئیس جمهور این کشور در این سانحه- حمله اسرائیل به کاروان کمک رسانی غزه
۲۰۱۱	زلزله وان و کشته شدن ۵۸۲ نفر	آغاز انقلاب مصر- سقوط حسنی مبارک و انتقال قدرت	بسته شدن سفارت انگلیس- شروع تحریم ها علیه ایران - تحریم شرکتهای ایرانی- کاهش قدرت خرید ریال - تحریم بانک مرکزی	س اعتراض به سوزاندن کتاب قرآن در کشورهای مسلمان- وقوع توفان در آمریکا و کشته شدن ۳۰۰ نفر- کشته شدن اسامه بن لادن- بحران در سوریه - جنبش وال استریت
۲۰۱۲	سقوط هواپیمایی نظامی ترکیه در کابل- حمله تروریستی کردها به پادگانهای ترکیه - انفجار انبار مهمات و کشته شدن ۲۵ نفر	آشوب در ورزشگاه پورت سعید و کشته شدن ۷۷ نفر- ادامه ناآرامی های سیاسی و اعتراضات مردمی	تحریم نفت ایران توسط اتحادیه اروپا- زلزله اهر و زرقان- بسته شدن سفارت کانادا در تهران	بحران سوریه - توفان سندی در آمریکا- اعتصاب و اعتراض به سیاست ریاضت ملی در اروپا-
۲۰۱۳	بمب گذاری در میدان تقسیم استانبول- بحران فساد مالی دولت - تجمع فعالان محیط زیست در پارک گزی-	ناآرامیهای سیاسی و اعتراضات مردمی بر علیه حکومت مرسی کودتای نظامی و سقوط دولت مرسی	تمدید حالت فوق العاده آمریکا بر علیه ایران	بحران سوریه - عراق - جنگ غزه - بحران اکراین و شبه جزیره کریمه

منبع : <http://www.hurriyetdailynews.com> ؛ <http://www.historyorb.com> ؛ www.aftabnews.ir

تکنیک تجزیه و تحلیل داده‌ها:

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش، از نوع همبستگی می‌باشد. وقتی متغیری مثل درآمد و تغییرات آنرا در طی زمان مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهیم، در واقع هدف شناخت روند گذشته می‌باشد. برای رسیدن به

این هدف می‌توان از مدل‌های رگرسیون خطی چند متغیره در قالب سری‌های زمانی استفاده کرد. روش تحقیق در این مطالعه از نوع همبستگی می‌باشد که در آن به بررسی و تحلیل اثر چند متغیر بر روی یک متغیر در طی زمان مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. در این تحقیق از مدل رگرسیون خطی چند متغیره در قالب سری‌های زمانی به عنوان تکنیک تحقیق استفاده شد.

• رگرسیون خطی چند متغیره

مدل‌های رگرسیون خطی چند متغیره حالتی است که در آن k متغیر توضیحی وجود دارد. شکل کلی این مدل را می‌توان بصورت زیر نوشت:

$$Y_t = \beta_1 + \beta_2 X_{2t} + \beta_3 X_{3t} + \dots + \beta_k X_{kt} + U_t, \quad t = 1, 2, \dots, n$$

حال اگر بخواهیم برای $t=1, 2, \dots, n$ بسط دهیم، خواهیم داشت:

$$Y_1 = \beta_1 + \beta_2 X_{21} + \beta_3 X_{31} + \dots + \beta_k X_{k1} + U_1$$

$$Y_2 = \beta_1 + \beta_2 X_{22} + \beta_3 X_{32} + \dots + \beta_k X_{k2} + U_2$$

$$\dots Y_n = \beta_1 + \beta_2 X_{2n} + \beta_3 X_{3n} + \dots + \beta_k X_{kn} + U_n$$

حال چنانچه ضریب β_1 را X_{1t} در نظر بگیریم که برای تمامی دوره‌ها برابر یک باشد؛ می‌توان دستگاه معادلات فوق را به صورت ماتریسی بیان کرد:

$$\begin{pmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ Y_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & x_{21} & \dots & x_{k1} \\ \vdots & \ddots & & \vdots \\ 1 & x_{2n} & \dots & x_{kn} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \beta_3 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} U_1 \\ U_2 \\ U_3 \end{pmatrix}$$

تخمین مدل رگرسیون در روش حداقل مربعات معمولی به صورت زیر خواهد بود:

$$\hat{Y} = \hat{\beta} + \hat{\beta}_2 X_{2t} + \hat{\beta}_3 X_{3t} + \dots + \hat{\beta}_k X_{kt}$$

که بیان ماتریسی می‌توان آنرا به صورت زیر در نظر گرفت (Montgomery et al, 2008, 78):

$$\hat{y} = X\hat{\beta}$$

بدیهی است که میزان خطا نیز از رابطه زیر بدست می‌آید (نریمان، ۱۳۹۰: ۳۹):

$$U_t = Y_t - \beta_1 - \beta_2 X_{2t} - \beta_3 X_{3t} - \dots - \beta_k X_{kt}$$

• سری‌های زمانی

همانطوری که می‌دانیم در سری‌های زمانی فرض بر این است که با مشاهده روند گذشته تغییرات یک متغیر، می‌توان تغییرات آتی آن را پیش بینی کرد. به عبارت دیگر مقادیر جاری متغیرها تابعی از مقادیر گذشته خود می‌باشند:

$$X_t = a + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 X_{t-2} + \dots + \beta_s X_{t-s} + V_t$$

که در آن V_t جزء تصادفی و خطای سری زمانی است. اما وجه تمایز این دو در این است که در بحث خود همبستگی^۱ (اتوکورولیشن) الگوی خود رگرسیونی میان مقادیر جاری و گذشته متغیرها، تنها در جزء خطای معادلات رخ می‌دهد. در مباحث مقدماتی، شایع‌ترین شکل خود همبستگی الگوی خود رگرسیونی مرتبه اول مارکف یعنی فرآیند AR می‌باشد که به شکل زیر تعریف می‌شود:

$$U_t = \rho U_{t-1} + \varepsilon_t$$

در این رابطه فرض می‌شود که میزان خطای معادله رگرسیون در دوره جاری، تابعی از مقادیر دوره قبل خود (با ضریب ρ) و جزء خطای ε_t می‌باشد.

مشهورترین آزمون تشخیص برای خود همبستگی به وسیله دوربن و واتسن ارائه شده است. کمیت آماری دوربن-واتسن (DW) به صورت زیر تعریف می‌شود؛ که برابر است با نسبت مجموع تفاضلات اجزاء خطای متوالی تقسیم بر $\sum_{t=1}^n e_t^2$

$$DW = \frac{\sum_{t=1}^n (e_t - e_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n e_t^2}$$

^۱. Autocorrelation

از آنجا که دو عبارت $\sum_{t=1}^n e_t^2$ و $\sum_{t=1}^n e_{t-1}^2$ تنها در یک جمله e_t^2 با هم اختلاف دارند فرض می‌کنیم که $\sum_{t=1}^n e_t^2 \cong \sum_{t=1}^n e_{t-1}^2$ بوده و لذا می‌توان نوشت:

$$DW \cong 2 \left(1 - \frac{\sum_{t=2}^n e_t e_{t-1}}{\sum_{t=1}^n e_t^2} \right)$$

با قرار دادن e_t به جای U_t در رابطه

$$U_t = \rho U_{t-1} + \varepsilon_t$$

مقدار $\hat{\rho}$ به صورت زیر برآورد می‌گردد:

$$\hat{\rho} = \frac{\sum_{t=1}^n e_t e_{t-1}}{\sum_{t=1}^n e_{t-1}^2}$$

که با جایگذاری آن در رابطه آزمون دوربین - واتسن را به صورت ساده شده زیر خواهیم داشت:

$$DW \cong 2(1 - \hat{\rho})$$

از آنجا که $1 \leq \rho \leq -1$ است براساس رابطه بالا داریم $4 \leq DW \leq 0$ ، حال از رابطه فوق پیداست که اگر $\rho = 0$ باشد $DW = 2$ خواهد بود و هیچ گونه همبستگی مرتبه اول میان باقیمانده‌ها وجود ندارد. از سوی دیگر $\rho = 1$ به معنی خود همبستگی کامل مثبت بوده و $DW = 0$ را نتیجه می‌دهد. همچنین اگر $\rho = -1$ باشد $DW = 4$ بوده و لذا مدل دچار خود همبستگی کامل منفی است. خود همبستگی یک مفهوم ریاضی برای یافتن الگوهای تکراری در طی زمان می‌باشد (Kirchgassner et al, 2007, 28). منظور اعمال این روابط بروری داده‌های مسأله از نرم‌افزارهای *Excel*، *Eviews 6*، و *Zaitun Time Series* استفاده شد. در این مطالعه درآمد حاصل از گردشگری به عنوان متغیر وابسته، و داده‌های مربوط به *GDP*، *CPI* و وقوع بحران به عنوان متغیر مستقل بکار گرفته شده‌اند.

• نحوه اعمال بحران‌های سیاسی بر روی مدل

بر طبق مدل‌های اقتصادی مرسوم معمولاً برای دخالت دادن وقوع بحران از عدد صفر و یک استفاده شد. که در آن عدد صفر دلیل بر عدم وقوع بحران سیاسی و عدد یک دلالت بر وقوع بحران سیاسی دارد. سایر متغیرها نیز بصورت بی‌مقیاس و بین صفر و یک در مدل بکار گرفته شدند.

• محاسبه معادله خط رگرسیون در آمد گردشگری کشور ترکیه

محاسبات صورت گرفته برای داده‌های کشور ترکیه در نرم افزار *Eviews*، معادله خط رگرسیون این کشور را به شرح زیر بدست آورد:

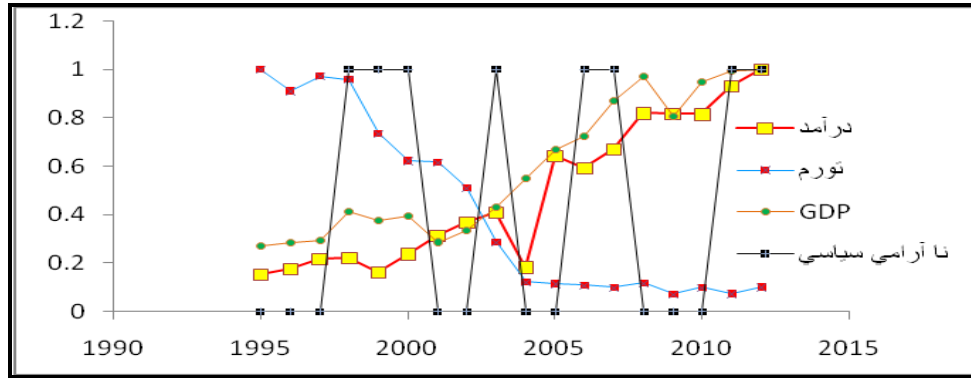
$$income = [-1950.3467 - (13.0999 * I) + (2938.8559 * G) - (973.6092 * T)]$$

در این معادله عدد $1950/3467$ - ثابت رگرسیون، $13/0999$ ضریب اهمیت متغیر *CPI*، $2938/8559$ ضریب اهمیت متغیر *GDP* و $973/6092$ ضریب اهمیت متغیر مربوط به وقوع بحران سیاسی می‌باشد. طبق معادله اگر بخواهیم درآمد گردشگری کشور ترکیه را برای یک سال مشخص بدست آوریم، آنگاه باید بر طبق فرمول ضریب اهمیت متغیرها را در داده‌های مربوطه در همان سال ضرب کرده و سپس مطابق معادله خط رگرسیون اعمال ریاضی جمع یا تفریق بر روی داده‌ها اعمال می‌شود تا درآمد گردشگری در آن سال مورد پیش بینی قرار گیرد.

تجزیه و تحلیل و یافته‌ها:

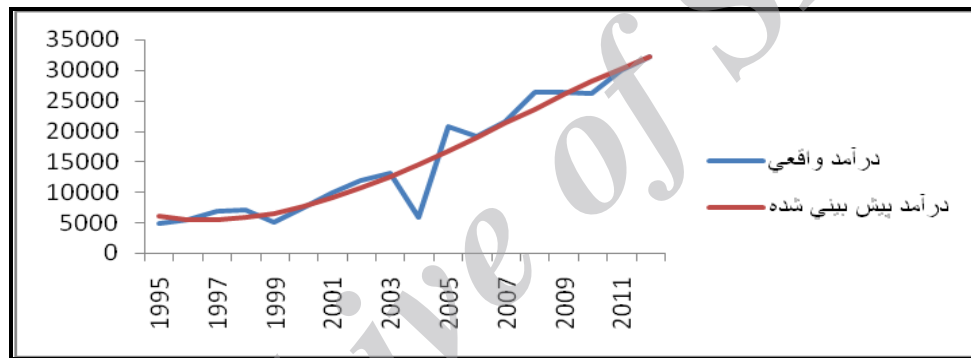
ترکیه: بررسی شکل شماره ۳ در کشور ترکیه نشان می‌دهد که روند کاهشی نرخ تورم با روند افزایش درآمد گردشگری تطابق دارد. همچنین در دوره‌های وقوع ناآرامی سیاسی درآمد گردشگری کاهش داشته و با روند تغییرات تولید ناخالص داخلی در کشور ترکیه همبستگی مثبت نشان می‌دهد. معادله رگرسیونی خطی که می‌توان برای سری زمانی کشور ترکیه نوشت به شرح زیر می‌باشد:

$$income = [-1950.3467 - (13.0999 * I) + (2938.8559 * G) - (973.6092 * T)]$$

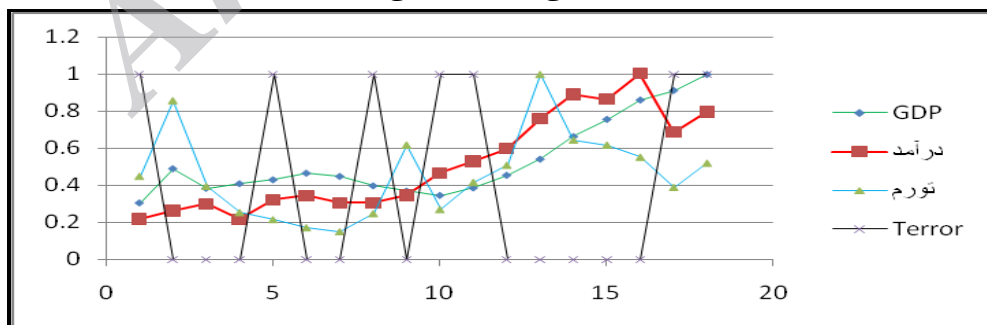
شکل ۳- نمودار مقایسه روند تغییرات درآمد گردشگری، نرخ تورم، تولید ناخالص داخلی و ناآرامی سیاسی در ترکیه^۱
 ماخذ: World bank, 2013 و تحلیل های نگارنده، ۱۳۹۳.

که در آن I : نشانگر CPI ، G : نشاندهنده تولید ناخالص داخلی و T : بیانگر وقوع ناآرامی های سیاسی در داخل کشور در طی یکسال می باشد. همانطوریکه معادله خط رگرسیون نیز نشان می دهد درآمد گردشگری با نرخ تورم و ناآرامی های سیاسی همبستگی منفی و با GDP همبستگی مثبت را نشان می دهد. نتیجه آزمون خود همبستگی DW برای داده های کشور ترکیه برابر با $2/143$ می باشد که نشان می دهد مدل فاقد خود همبستگی می باشد. (شکل شماره ۴).

شکل ۴- نمودار مقایسه درآمد واقعی و پیش بینی شده گردشگری در ترکیه - منبع: تحلیل نگارنده، ۱۳۹۳.

مصر: بررسی داده های مربوط به کشور مصر (شکل شماره ۵) نشان می دهد که درآمد گردشگری این کشور در سال ۱۹۹۵ همزمان با حمله تروریستی به گردشگران و در سال ۲۰۰۹ همزمان با شروع بهار عربی و سال ۲۰۱۱ همزمان با شروع انقلاب مصر کاهش داشته است. سایر متغیرهای تحقیق همبستگی مثبت نشان می دهند.

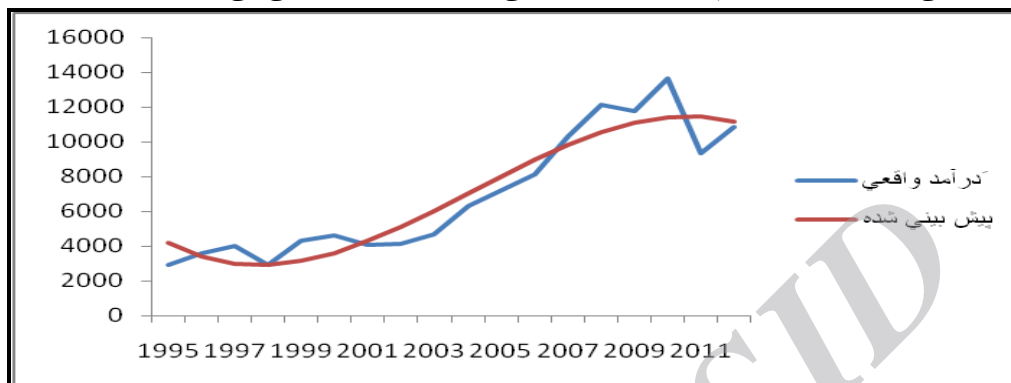
شکل ۵- نمودار مقایسه روند تغییرات درآمد گردشگری، نرخ تورم، تولید ناخالص داخلی و ناآرامی سیاسی در مصر
 ماخذ: World bank, 2013 و تحلیل های نگارنده، ۱۳۹۳.

^۱ - با توجه به اینکه داده ها مورد استفاده مقیاس های مختلفی را داشتند. بنابراین برای تجمیع آنها در یک نمودار داده ها استاندارد شدند تا ضمن حذف مقیاس، بتوانیم آنها را بین صفر و یک نشان دهیم. همین روش برای اشکال ۵ و ۷ نیز اعمال شده است.

تابع درآمد گردشگری در این کشور را می توان بصورت معادله زیر نوشت :

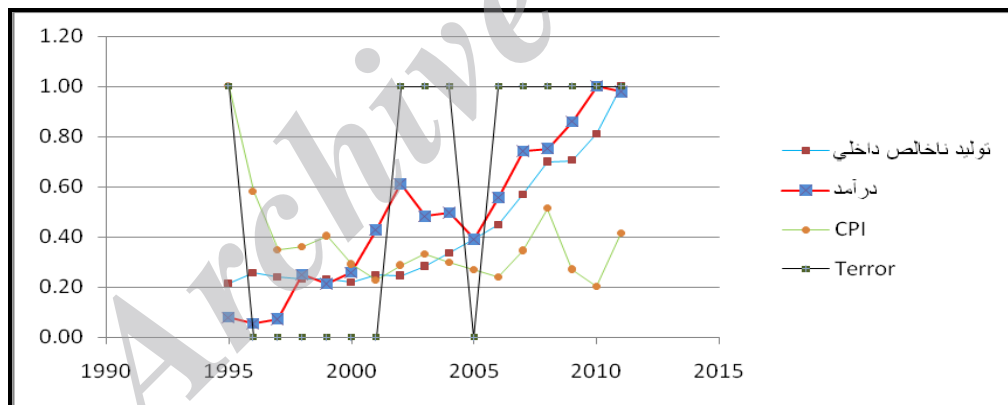
$$Y = -1125.937475 + 3.705794385 * G + 209.7012345 * I - 283.4873813 * T$$

که در آن I : نشانگر CPI ، G : نشاندهنده تولید ناخالص داخلی و T : بیانگر وقوع ناآرامی های سیاسی در داخل کشور در طی یکسال می باشد. همانطوری که معادله خط نیز نشان می دهد درآمد گردشگری با CPI و GDP همبستگی مثبت و با ناآرامی - های سیاسی همبستگی منفی را نشان می دهد. نتیجه آزمون خودهمبستگی دوربن - واتسن برای داده های سری زمانی کشور مصر برابر با $1/66$ می باشد که نشان از عدم وجود خود همبستگی در داده های سری زمانی می باشد. (شکل شماره ۶).

شکل ۶- نمودار مقایسه درآمد واقعی و پیش بینی شده گردشگری در مصر (میلیارد دلار) - منبع: تحلیل نگارنده، ۱۳۹۳.

ایران: همانطوری که شکل شماره ۷ نشان می دهد این روند درآمد گردشگری در ایران حالت افزایشی دارد. در ایران بالارفتن CPI تأثیر منفی بر درآمد گردشگری را نشان می دهد. بررسی تحقیق نشان می دهد که مسائل سیاسی در داخل کشور تأثیر چندانی بر میزان درآمد گردشگری نگذاشته است. علت این مسأله هم می تواند شرایط سیاسی متفاوت کشور ایران با سایر کشورهای مورد مطالعه باشد.

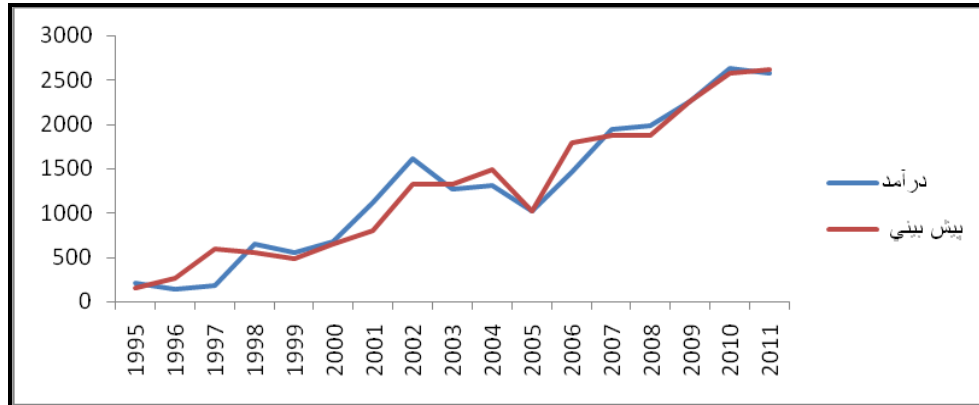

شکل ۷- نمودار مقایسه روند تغییرات درآمد گردشگری، نرخ تورم، تولید ناخالص داخلی و ناآرامی سیاسی در ایران
مأخذ: World bank, 2013 و تحلیل های نگارنده، ۱۳۹۳.

معادله خط رگرسیون برای سری زمانی درآمد گردشگری کشور ایران بشرح زیر می باشد:

$$income = [661.7782 + (0.282 * G) - (31.1627 * I) + (618.4004 * T)]$$

تحلیل مربوط به خودهمبستگی با روش دوربن - واتسن برای ایران برابر با $1/673$ می باشد. که نشان دهنده عدم وجود خود همبستگی در داده ها می باشد. در وضعیت ایران نابسامانی های سیاسی همبستگی منفی نشان نمی دهد. همبستگی منفی بین CPI و درآمد گردشگری می باشد. یعنی افزایش CPI در داخل کشور سبب کاهش درآمد گردشگری و نتیجتاً ورود گردشگر به ایران می شود. (شکل شماره ۸).

شکل ۸- نمودار مقایسه درآمد واقعی و پیش بینی شده گردشگری در ایران - منبع: تحلیل نگارنده، ۱۳۹۳.

نتیجه‌گیری:

مقایسه درآمد گردشگری نشان می‌دهد که اهمیت اقتصادی و اشتغال‌زایی گردشگری برای کشورهای ترکیه و مصر در مقایسه با ایران خیلی زیاد است. همچنین بررسی ادبیات تحقیق نشان می‌دهد که جنگ، درآمد سرانه و قیمت‌های نسبی، تروریسم، نرخ تورم و مسایل زیست محیطی، هزینه سفر در مقصد، احساس رضایت از جمله عواملی هستند که در افزایش یا کاهش تعداد گردشگران وارده به یک کشور نقش دارند. پیشینه تحقیق نشان می‌دهد موانع مهم توسعه گردشگری در ایران عوامل زیربنایی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی می‌باشند. این در حالی است که در کشور ترکیه و مصر مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری صرفاً به وقوع بحرانهای سیاسی، اقتصادی در داخل همان کشور تقلیل پیدا می‌کند. هدف اصلی این تحقیق مطالعه و بررسی اثر ناآرامی‌های سیاسی بر روند تغییرات درآمدی گردشگری در طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۲ بین کشورهای ایران، ترکیه و مصر بود. در این تحقیق درآمد گردشگری به عنوان متغیر وابسته و داده‌های مربوط به GDP ، CPI و وقوع بحران‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و حوادث غیرمترقبه طبیعی به عنوان عوامل نامانی در داخل آن کشور و منطقه به عنوان متغیر مستقل و اثر گذار استفاده کرد. داده‌ها در داخل نرم‌افزارهای اقتصادسنجی *Eviews 6* و *Zaitun Time Series* مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها برای کشور ترکیه و مصر نشان می‌دهد در این دو کشور درآمد گردشگری تحت تأثیر وقوع بحران و ناآرامی‌های سیاسی- اجتماعی و حوادث غیرمترقبه طبیعی قرار دارد. یعنی دوره‌های کاهش درآمد گردشگری همزمانی و انطباق با وقوع ناآرامی و بحران سیاسی- اجتماعی در داخل آن کشورها دارد. ولی برای کشور ایران نتیجه مدل متفاوت است. در ایران بین متغیرهای تحقیق رابطه شاخص بهای مصرف کننده و درآمد گردشگری منفی می‌باشد. یعنی افزایش این شاخص سبب کاهش درآمد گردشگری می‌باشد که متفاوت از یافته‌های کشور ترکیه و مصر می‌باشد. بنابراین در شرایط ایران هر چه قدر شرایط اقتصادی با ثبات‌تر باشد به همان نسبت ورود گردشگران و درآمد حاصل از گردشگری نیز بیشتر خواهد شد. نتیجه مطالعه برای شرایط کشور ترکیه نیز نشان می‌دهد علاوه بر ناآرامی‌های سیاسی در این کشور شاخص بهای مصرف کننده نیز اثر منفی بر ورود گردشگر و درآمد حاصل از گردشگری در این کشور دارد. در واقع کشور ترکیه برای حفظ درآمد گردشگری خود باید در کنار تأمین و حفظ امنیت و آرامش سیاسی و اجتماعی داخل کشور تلاش در تثبیت نرخ تورم شاخص بهای مصرف کننده نیز اثر منفی بر ورود گردشگر و درآمد حاصل از گردشگری در این کشور دارد. در واقع منفی را بر درآمد گردشگری در این کشور می‌گذارد. در نتیجه لازمه‌ی پایداری درآمد گردشگری برای کشور ترکیه؛ ثبات سیاسی و امنیت سیاسی- اجتماعی به همراه کاهش شاخص بهای مصرف کننده، برای کشور ایران کاهش شاخص بهای مصرف کننده و برای کشور مصر ثبات سیاسی و امنیت در آن کشور می‌باشد. یافته‌های تحقیق در مورد ایران مطابق با مطالعات صورت گرفته توسط محرابی (۱۳۹۱) و حبیبی و عباسی نژاد (۱۳۸۴) و در تأیید یافته‌های آنان می‌باشد که نشان داده‌اند مهم‌ترین متغیر اثرگذار بر درآمد گردشگری در ایران موانع اقتصادی و متغیرهای درآمد سرانه و قیمت‌های نسبی در ایران است. همچنین یافته‌های تحقیق در مورد کشور ترکیه و مصر در تأیید یافته‌های مطالعات جاوید (۲۰۱۳)، آرنا و لئون (۲۰۰۸) می‌-

باشد که نشان داده‌اند بین وقوع بحرانهای سیاسی و تروریسم و کاهش درآمد گردشگری در کشور پاکستان و آمریکا رابطه وجود دارد.

نتایج تحقیق نشان داد که در کشورهای ترکیه و مصر بین ناآرامی‌های سیاسی و عدم وجود امنیت سیاسی و اجتماعی با کاهش درآمد گردشگری رابطه وجود دارد. در شرایط کشور ایران بین افزایش شاخص بهای مصرف کننده با کاهش درآمد گردشگری رابطه وجود دارد. بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که فرضیه تحقیق برای کشورهای مصر و ترکیه قابل پذیرش بوده و مورد تأیید است، اما در شرایط ایران درآمد حاصل از گردشگری به عوامل مختلفی نظیر عوامل اقتصادی (کاهش شاخص بهای مصرف کننده) ربط داشته دارد. بنابراین فرضیه تحقیق در مورد ایران مورد پذیرش قرار نمی‌گیرد.

منابع و مأخذ:

۱. اکبری، زهرا و عباسعلی ابونوری (۱۳۹۳): «طبقه‌بندی عوامل مؤثر بر شاخص های اقتصادی گردشگری خارجی مطالعه موردی کشورهای منتخب»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۳۴، زاهدان، صص ۳۳-۵۶.
۲. امین رشتی، ناریس؛ فهیمی فر، فاطمه و همکاران (۱۳۹۰): «عوامل مؤثر بر صنعت گردشگری در منطقه مرکز، جنوب و غرب آسیا»، فصلنامه علوم اقتصادی، شماره ۸، تهران، صص ۹۷-۱۱۱.
۳. حبیبی، فاتح و حسین عباسی نژاد (۱۳۸۴): «تصریح و برآورد تابع تقاضای گردشگری ایران با استفاده از داده های سری زمانی - مقطعی»، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۷۰، مردودشت، صص ۹۱-۱۱۵.
۴. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و داوود مهدوی (۱۳۸۹): «ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران با تأکید بر پارادایم توسعه پایدار»، مجله مطالعات جهانگردی، شماره ۱۴، تهران، صص ۳۹-۱.
۵. سعیدی، علی اصغر، بهشتی، سید محمد و همکاران (۱۳۹۱): «موانع اساسی سیاستگذاری گردشگری از نظر نخبگان»، مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری، شماره ۲، ساری، صص ۳۳-۵۶.
۶. صیدائی، سید اسکندر و زهرا هدایتی مقدم (۱۳۸۹): «نقش امنیت در توسعه گردشگری»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۸، شوشتر، صص ۹۷-۱۱۰.
۷. فرهودی، رحمت الله، رهنمائی، محمدتقی و همکاران (۱۳۹۰): «سنجش توسعه پایدار محله های شهری با استفاده از منطق فازی و سیستم اطلاعات جغرافیایی»، مجله پژوهشهای جغرافیای انسانی، شماره ۷۷، تهران، صص ۸۹-۱۱۰.
۸. فرهودی، رحمت‌اله، شورچه، محمود و همکاران (۱۳۸۹): «برآورد اثر تغییرات فصلی بر درآمد گردشگری معبد آناهیتا با تحلیل رگرسیونی»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دوره ۸، شماره ۱۷، زاهدان، صص ۴۵-۶۲.
۹. فلیحی، نعمت و بهروز جعفرزاده (۱۳۹۱): «بررسی عوامل مؤثر بر توریسم؛ تلفیق روشهای اقتصاد سنجی و سیستم دینامیکی»، فصلنامه علوم اقتصادی، شماره ۱۴، تهران، صص ۵۳-۹۰.
۱۰. لطفی، حیدر، سلطانی، ناصر و همکاران (۱۳۸۹): «گردشگری، دولت و اقتصاد سیاسی در ایران»، فصلنامه چشم انداز جغرافیایی، شماره ۷، رشت، صص ۸۷-۱۱۱.
۱۱. محرابی، جواد، خلیلی شورینی، سیاوش و همکاران (۱۳۹۱): «بررسی موانع توسعه گردشگری در جمهوری اسلانی ایران»، فصلنامه مدیریت توسعه و تحول، شماره ۹، تهران، صص ۱۰-۱.
۱۲. محمدزاده، پرویز، بهبودی، داود و همکاران (۲۰۱۰): «تخمین تقاضای گردشگری ایران به تفکیک چند کشور منتخب با استفاده از رهیافت TVP»، فصلنامه اقتصاد مقداری، شماره ۲، تهران، صص ۱۴۹-۱۷۱.
۱۳. محمدی، تیمور، کریمی، مجتبی و همکاران (۱۳۹۱): «عوامل مؤثر بر تقاضای گردشگری در ایران»، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی، شماره ۱۰، تهران، صص ۲۷-۵۱.
۱۴. ملکی نژاد حسین و ربابه پورشرعیاتی (۱۳۹۳): «کاربرد و مقایسه مدل سری زمانی تجمعی و مدل شبکه عصبی مصنوعی در پیش بینی تغییرات سطح آب زیرزمینی (مطالعه موردی: دشت مروست)»، مجله علوم و مهندسی آبیاری، شماره ۳، مشهد، صص ۸۱-۶۲.

۱۵. مؤمنی و صالحیان، هوشنگ و لیلا غلامی پور (۱۳۹۳): «تخمین تابع تقاضای گردشگری در استانهای منتخب»، فصلنامه علوم اقتصادی، شماره ۱۴، تهران، صص ۱۸۴-۱۶۶.
۱۶. هزار جریبی، جعفر و ملک محمد نجفی (۱۳۹۳): «بررسی جامعه شناختی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در ایران»، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، شماره ۳، اصفهان، صص ۱۳۳-۱۴۶.
۱۷. هزار جریبی، جعفر (۱۳۸۹): «احساس امنیت اجتماعی از منظر توسعه گردشگری»، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، شماره ۴۲، اصفهان، صص ۱۴۳-۱۲۱.

18. Ali Raza. Syed & Jawaid. Syed Tehseen (2013): *Terrorism and Tourism: A conjunction and ramification in Pakistan, Economic Modelling, Vol.33, pp. 65-70.*
19. Arana. Jorge E, Leon. Carmelo J (2008) *The impact of terrorism on tourism demand, Annale of Tourism research, Vol35, pp.299-315.*
20. Atan. Sibel & Arslanturk. Yalcin (2012): *Tourism and economic growth nexus: an input output analysis in Turkey, wcbm2012, Procedia- Social and Behavioral Sciences, Vol 62, pp. 952-956.*
21. Goodrich. J.N(2002) *September11, (2001): attack on America: a record of the immediate impacts and reactions in the USA travel and tourism industry , Tourism management, Vol. 23, issue.6, pp.573-580.*
22. Kirchgassner. Gebhad & Wolters. Jurgen (2007): *Introduction to Modern Time series Analysis, first published, Springer.*
23. Montgomery. Douglas c, Jennings. Cheryle & et al (2008): *Introduction to Time Series Analysis and Forcasting, first published, WILEY-INTERSCIENCE.*
24. Sariisik. Mehmet, Turkay. Oguz & et. al (2011): *How to manage yacht tourism in Turkey: A swot analysis and related strategies, 7th International Strategic Management Conference, Procedia Social and Behavioral Sciences, Vol. 24, pp .1014-1025.*
25. Sonmez. Sevil F (1998): *Tourism, Terrorism and political instability, Annals of Tourism Research, Vol.25, Issue. 2, pp.416-456.*